

ČETIRI SLOVENAČKE UMETNIČKE IDEOLOGIJE

Mi Slovenci nismo istorijska nacija; ili tačnije: još nismo. Čini se da se upravo u poslednje vreme, u poslednjih petnaest, dvadeset godina događa prelaz između oblika nacije, koji bismo mogli da nazovemo ideološkim i takvog za koji bismo mogli reći istorijski. Pošto su naša istraživanja literarno teorijska, pređimo odmah na ovaj — naš — teren i ovu misao, koja je stvarno rezultat istraživanja slovenačke literature, takođe ilustrujmo na primerima iz literature. Recimo: engleska literatura poznaje niz perioda koji s jedne strane svi spadaju u jednu jedinicu, znači u englesku literaturu (i čine je), a s druge strane su bitno različiti među sobom; svaki od njih, dela koja se nalaze unutar njega, znači jedinstven, sasvim determinišući egzistencijalni, misaoni, osećajni, umetnički horizont, to jest način života i ponašanja, tip odnosa prema svetu; jednom reči: svaki od tih perioda je strukturisan u samosvojnu i izvornu strukturu. Ti periodi su, nabrojmo samo neke: elizabetanski, klasicistički, predromantični, viktorijanski, moderni... Slično diferenciranu literaturu imaju Francuzi: Rableov svet je u osnovi nešto drugo od Rasinovog, Volterov je opet drukčiji, isto tako Igoov ili Valerijev. Ova činjenica je nesumnjivo u vezi s nacionalnom istorijom ova dva i drugih, njima sličnih naroda koje zovemo istorijskim. Kakva je ta veza, odgovor na ovo pitanje ostavimo po strani, jer se ne tiče naše današnje teme. Ako sada uz istorijsko-nacionalne literature istorijskih nacija postavimo slovenačku, moraćemo doduše da priznamo da naša literatura takođe poznaje različite i relativno brojne periode, recimo Prešernovu romantiku, Levstikov, Kersnikov i Aškerčev realizam, Cankarovu i Župančičevu modernu, posleratni ekspresionizam, takozvanu novu stvarnost, a možda još i druge, delimično jednako vredne, delimično manje značajne, ali istovremeno nam poređenje navedenih perioda slovenačke literature s periodima engleske ili francuske govori da

nije reč o istoj stvari; merilo po kojem nešto određujemo kao period, u oba slučaja je različito. U prvom se radi o neuporedivo temeljnijem horizontu nego li u drugom; u prvom se od perioda do perioda menja osnovni odnos prema svetu, u drugom je više ili manje samo reč o varijaciji unutar jednog i istog osnovnog odnosa prema svetu. Ako je u engleskoj literaturi pojedini period jedinstveno strukturisan sistem, onda je u slovenačkoj literaturi period samo faza u tom sistemu; ako je slovenačka literatura u celini takav sistem, onda se u engleskoj literaturi radi o nekakvom supersistemu ili megasistemu koji u sebi sjedinjuje niz normalnih sistema. A pri tom, to moramo da naglasimo, nikako nam nije stalo do gole prirodno-vremenske činjenice da engleska literatura traje toliko i toliko vekova, a slovenačka zapravo jedva dva; najposle, teorijski bi to bilo moguće, jedna nacija bi takođe mogla za dva veka da proživi više sistema — ali bi morala da bude drukčije strukturisana.

Da bi naše razmišljanje o slovenačkoj literaturi — odnosno, sasvim konkretno, o slovenačkoj poeziji, koja može da nam služi kao reprezentant celokupne slovenačke literature, jer je njena najrazvijenija, najdiferenciranija i najkarakterističnija komponenta — bilo preglednije, upotrebimo određenu tehniku: periode kakve poznaje engleska literatura i kakvim držimo da je slovenačka literatura u celini (sve do nedavno), označimo kao megastrukture; a periode kakvi postoje unutar slovenačke literature, znači unutar jedne megastrukture, nazovimo makrostrukture; ove traju kod Slovenaca pet, sedam, deset ili čak trideset godina. Makrostrukture su takođe strukture, znači nisu samo delovi koji nemaju nikakvu samostalnost i koji su razumljivi samo u vezi sa celokupnim sistemom: sa megastrukturom. One u sebi nose oboje: autonomnost i zavisnost. S jedne strane su zavisne od megastrukture, sve njihove osnovne egzistencijalne kategorije dobijaju osnovno značenje od značenja megastrukture i od tog značenja, koje se javlja kao njihov okvir, ne mogu da pobegnu — mada je istina da često pokušavaju. A s druge, imaju — ali uvek unutar granica megastrukture — svoju autonomnost: ono kristalizaciono jezgro oko kojeg nastane određen literarni »pravac«, recimo ekspresionizam, nova stvarnost, (slovenačka) moderna. Nepobitna je činjenica, naime, da se ti i takvi pravci razlikuju među sobom i da bi bilo kakvo zanemarivanje njihovih diferencija značilo grubo nasilje opšteg nad pojedinačnim, najšireg i najosnovnijeg horizonta nad nizom doduše manje širokih, ali istovremeno temeljito konkretnih, važnih i značajnih pesničkih svetova. Sličan odnos kakav je između megastrukture i makrostrukture postoji takođe i između makrostrukture kao horizonta pesničkog »pravca« i još posebnijih, diferenciranih delova nacionalne literature. Pri tom mislim, pre svega, na mikrostrukture, znači na modelske oz-

nake pojedinih pesama (mikrostruktura je struktura pojedine pesme — to je najmanja struktura literarnog dela, njegov atomos koji se raspada i može dalje da se deli još samo na pojedine elemente te strukture, ne više na manju strukturu, znači da se deli na elemente od kojih su sastavljena sva literarna dela, a svoje značenje, svoje mesto, svoju prirodu dobiju tek u okviru ove ili one strukture kao smisaone, smisaono determinišuće, unutarne zakonite, na sasvim određen način uređene i svim drugim nezamenljive, znači ireduktibilne celine). Pored mikrostrukture poznajemo, naravno, još i čitav niz strukturalnih modela koji se nalaze, recimo, između mikro i makrostrukture (to je fazna struktura — koja obeležava, kako tradicionalno kažemo, pojedinu stvaralačku fazu pojedinog pesnika, odnosno njegove poezije); ali ne smemo da zaboravimo ni na opusnu strukturu, znači na strukturu koja je karakteristična za poeziju pojedinog pesnika u celini.

U Sloveniji se već podosta razmišljalo o tome kakav karakter ima slovenačka literatura, kakva je njena unutrašnja zakonitost, ustrojstvo, organizacija, logika; tražio se njen Logos. Najopštija, najtradicionalnija, najmanje reflektovana, ali dugo vremena najefikasnija (znači najviše ideološka) bila je misao o narodopodsticajnosti slovenačke literature. Osnovno jedinstvo, smisao, priroda i značajnost literature — prema toj misli — bili su u tome što je ona kazivala nacionalni život, budila ga, osveščavala i kritikovala ga (kada i ukoliko nije bio dovoljno nacionalni). Najuprošćenija varijanta te misli shvatala je slovenačku literaturu u grubo utilitarnom smislu kao podstrekačicu nacionalnog buđenja i učvršćenja. Manje uprošćena, ali je u suštini ista druga varijanta koja je doduše priznavala literaturi autonomnost u odnosu na druga područja (nacionalnost, klasnost, religioznost), ali je smatrala ne samo da je nacionalnost od svih tih drugih područja najbliža literaturi-umetnosti, nego je svojim shvatanjem autonomnog i posebnog karaktera literature-umetnosti kao sakralnog nereflektovano izražavala na području literature to što su izražavale ostale varijante iste misli: da je Literatura, naime, — isto kao Nacija — sama po sebi osnovna i najviša Vrednost kojoj mi ljudi moramo da služimo, najviša i najviše smisaona kristalizacija našeg života, znači nešto u čemu je priroda sveta došla do svog poslednjeg i najpotpunijeg Oblika. Literatura-umetnost je — u ovoj varijanti — značila već stvarno delimično prisustvo onoga čemu su religiozno, klasno i nacionalno usmereni Slovenci težili i što bi u celini trebalo dostići u Budućnosti: života koji će se pretvoriti u Idealnu normu, identifikovati se sa njom i postati sasvim Nov, sasvim drukčiji od sadašnjeg i prošlog. Sve četiri slovenačke ideologije sledile su isti *de facto* transcendentni Cilj, strukturalno i značenjski uzeto razlike među

njima bile su nebitne; svaka od njih je smatrala da je klica tog Novog života u koji će da pređe naš banalni, manjkavi, rđavi, prljavi, teški, neprijatni, patnički, grešni, ropski, eksploatisani, nemoćni život kao u svoju Istinu, već prisutna: religiozna ideologija je ovu klicu videla u Crkvi, u Zajednici vernika koja je jednom nogom u zemaljskom, a drugom je Božje stvorenje i zato je već u nezemaljskom, u idealnom; klasna ideologija je videla u proleterskoj klasi i njenoj stranci koje su obe, doduše, s jedne strane takođe u stvarnom, u borbi, u eksploataciji, u patnji, a s druge strane sežu preko tog stvarnog, predstavljaju već osnovne oblike i odnose Novog. Obe klice su, dakle, mesijanski nosioci Idealne budućnosti, od kojih je jedna, doduše, nebeska, druga mundana, ali će obe moći da nastanu — kao transcendentne ovome što sada živimo — tek posle apokaliptičkog preseka, posle apsolutnog prestanka sadašnje prošlosti; ovaj prestanak dogodiće se u Poslednjem boju i na Poslednjem sudu, u Revoluciji i Sudnjeg dana, kad kroz Vaskrsenje mesa bude nastupila faktička transsubstancijacija. Od ove dve se upravo ništa ne razlikuje nacionalistička slovenačka ideologija, jer takođe očekuje Dan kada će strane, dosad vladajuće imperijalističke nacije biti poražene i kada će slovenačka nacija ustati iz mrtvih, znači iz položaja eksploatisanog, progonjenog, ugnjetavanog sluge i roba u Veličanje — to će biti nagrada za njegovu patnju, za njegova moralna svojstva (Moral je znak Vrednosti, nasuprot vladanju, ovladavanju svetom koje je znak nevrednosti, antivrednosti: Zla). Nosioc Novog života koji već čeka na Naciju u bliskoj, ali istovremeno apsolutno novoj Budućnosti je sama ta Nacija koja je — slično ranijim dvema klicama — s jedne strane, realitet (eksploatacija, ugnjetavanje), a s druge, već idealitet (nosioc onih moralnih Vrednosti koje već sada znače strukturu Novog života u Apsolutnoj budućnosti). Slično je najposle i sa četvrtom — umetničkom (onom koja se bavi umetnošću — prim. prev.) — ideologijom. Literatura-umetnost je ona klica u kojoj se, s jedne strane, ukazuje banalna i relativna, manjkava i problematična sadašnjost (to je sve što je u ovoj pesmi ili onom romanu, u ovoj slici ili onoj simfoniji rđavo, nevredno, estetski neuspelo, neukusno, neduhovito, opšte, пусто, prazno, kopirano, neubedljivo, tvrdo, nezgrapno, mutno, slabo komponovano, neosećajno), a s druge strane se u literaturi-umetnosti već otkriva Novi, znači Potpuni svet (a to je sve što je u ovoj pesmi ili onoj drami potpuno, estetski uspelo, doterano, lepo). Tako kao što su sveštenik i vernik bili zastupnici i tumači tog Novog života unutar slovenačke religiozne ideologije, kadar i borac predstavnici Novog sveta unutar slovenačke klasno proleterske ideologije, nacionalno svesni građanin i bogati seljak nosioci Nove budućnosti unutar

nacionalno-nacionalističke ideologije, tako su i umetnik i njegov posvećeni pomoćnik kritičar posrednici tog Novog i Potpunog kojem stremi celokupni život i sama Priroda, a što se najcelovitije i najautentičnije objavljuje u umetnički doteranoj literaturi.

Razlika između utilitarnog i autonomističkog pogleda na literaturu je, dakle, samo sadržajna a ne strukturalna: isto možemo da kažemo o razlikama između četiri pomenute u Sloveniji najznačajnije ideologije: ovom je klica Apsolutne vrednosti Nacija, onom Klasa-Stranka, trećem Crkva, četvrtom Literatura-Umetnost — po tome se diferenciraju. Ali sve su strukturisane tako da teže za Apsolutnom vrednošću, za njenom realizacijom, smatraju da ih ta Vrednost čeka u Budućnosti, a da je — kao jezgro — prisutna već sada i da, dakle, već ovde, u ovom našem sadašnjem svetu predstavlja i znači Apsolutnu normu. (Recimo: literarni kritičar zna za tu Apsolutnu normu koja je potpuna umetnost; ali ta potpuna umetnost nije nigde, ni u jednom slučaju do kraja realizovana u nekom empirijskom, konkretnom umetničkom delu — sva ta dela su samo pojedinačne, više ili manje približne realizacije Norme koja je u suštini pretpostavljena, željena, kopirana idealna struktura literature, njena transcendirajuća kvintesencija.) Upravo ta struktura što opredeljuje sve jednako, koju možemo da nazovemo eshatološka predanost Apsolutnoj budućnosti kao Istini i Bitku, od kojih naš život tek prima svoj realitet, ali je zato realan samo toliko koliko navešćuje i veruje u apsolutnu Budućnost što ga transcendira, upravo ta struktura je slovenačka megastruktura, dakle ona o kojoj smo već govorili u početku našeg razmišljanja i koja je karakteristična za slovenačku naciju u celini, bez obzira kojoj ideologiji pripadaju članovi te nacije. Sve ove četiri ideologije koje su, doduše, same po sebi nastale u drugim istorijskim prilikama i do Slovenaca došle s druge strane, dobile su unutar slovenačke megastrukture svoju posebnu strukturisanost, karakter i značenje. Najraznorodniji elementi, kao što su, s jedne strane, recimo, liberalistička vera u Napredak, Razvoj, ubeđenost u unutrašnju celishodnost Prirode, divljenje Moći i Stvaralaštvu, s druge strane, hrišćanska vera u kažnjavanje grešnika, u uzdizanje pravednika, u posmrtni život, u Spasenje, s treće strane marksističko-lenjinistička vera u carstvo Slobode s one strane materijalne nužnosti, u eksproprijaciju eksproprijatora, u ukidanje privatne svojine, u uspostavljanje Jednakosti, s četvrte strane vera esteta u duboki smisao Umetnosti, u to da je u Umetnosti život kristalizovan i krajnje intenziviran, sreden pravično i celishodno, sve četiri vere istovremeno tvore unutar slovenačke megastrukture koja je slovenačka literatura i slovenačka ideologija u celini, model u kojem se značenjski izjednačuju i poistovećuju. Eksproprijaciju eks-

proprijatora shvataju kako klasno tako i nacionalno i religijski moralno, isto tako gledaju na Jednakost, Bratstvo, na Slobodu. Napredak sve vodi u naručje budućeg Idealnog stanja, a taj Napredak je izraz teleološkog karaktera same Prirode, Života i Istorije. Mi ljudi smo razapeti između sadašnje prošlosti, koja je Zlo i Apsolutne budućnosti, koja je dobro. U Novom životu koji dolazi, sintetizovani su Dobro, Lepo i Istinito: proletarijat će da stvori Novo, zaista Jednako, Slobodno i Solidarno čovečanstvo, slovenačka nacija takođe, jer će rušenjem dosadašnjih imperijalističkih, znači vladajućih nacija, u svetu da nastupi Bratstvo među svim nacijama, njihova Jednakost i međusobna Ljubav. Sve će to da ostvari i univerzalna Crkva, a ujedno će pojedince-osobe da reši čitave patnje, ne samo gladi, nego i duševnih muka i bilo kakvih lično-društvenoistorijskih protivurečnosti. Ali ovo učenje (obećanje) o Spasenju važi, naravno, samo za dobre, za moralne; gadni, zlobni, zli dobiće — na ovaj ili onaj način — zasluženu kaznu. Ovde se opštoj megastrukturi priključuje i umetnička ideologija. Mada se na prvi pogled čini da je u Umetnosti najviše, najpotpunije ono što je Lepo (da je, dakle, pre svega estetski usmerena), podrobnija analiza odmah će pokazati da to Lepo može biti Lepo, znači Vredno samo onda ako je Istinito, a Istinito opet samo onda ako je Dobro. Naime: literarno delo je potpuno samo u slučaju kad su životno-ljudski odnosi, koje izlaže, u skladu sa temeljno i nepatvoreno ljudskim, s onim duboko usađenim unutrašnjim moralnim osećanjem po kojem su podešene i uređene sve ljudske stvari; a šta bi drugo mogla da bude osnova tog osećanja, sklad s tim osećanjem doli Ideja Dobrog i njena odrazna realizacija u literaturi. Sve četiri ideologije dobile su svoj odraz i u literarnoj kritici i literarnoj istoriji. Prva — nacionalno-nacionalistička bila je u svoje vreme najraširenija, ali ni danas još nije ukinuta, samo se iz viših misaonopojmovnih sfera povukla nadole ka nastavniku i provincijskom prosvetitelju (koji je, naravno, jednako prisutan i u slovenačkom centru). Njen najviši izraz nekad je bila možda esejistika Ivana Prijatelja, a danas istoriografija Antona Slodnjaka (mada je svaki od njih kombinovao svoju ideologiju s drugim elementima, Prijatelj s liberalističkim, Slodniak s hrišćanskim). Drugu — klasno marksističku — ideologiju najbolje su možda predstavljali Ivo Brnčić i Boris Zihlerl, treću — hrišćansko katoličku — France Koblar i France Vodnik, četvrtu — umetničku — Josip Vidmar (ali je pri tome svaki od nabrojanih predstavnika sjedinjavao svoju ideološku poziciju s drugim elementima: Vidmar sa slovenaštvom, Brnčić s estetsko-moralnim kriterijumom, jednako Koblar i Vodnik; Zihlerlovom marksističko-lenjinističkom ekstremizmu odgovaralo bi, s druge strane, katoličko ultramontanstvo jednog Aleša Ušeničnika). Prva

ideologija je jedinstvo slovenačke literature, njen unutrašnji Logos, videla u njenom Slovenaštvu (koje je u misli Janeza Bleiweisa katoličko austrijsko, u gledanju Franca Levstika seljačkonarodno, u Prijateljevom slovensko-evropsko, Slodnjakovom oduhovljeno hrišćansko-socijalno, za Vladimira Levstika nacionalističko ili čak šovinističko antiaustrijsko i panjugoslovensko, unitarističko itd.). Slovenaštvo je bila osnovna egzistencijalija, vrednost, merilo: BITAK te literature. Naravno — toga moramo sve vreme biti svesni — Slovenaštvo kao eshatološka, mesijanska, metafizička, unapred već valorizovana, moralna, vrednosna kategorija, kao ona klica dolazeće Apsolutne Istine, Prava, Slobode, Spasenja, o kojoj smo već govorili i koja je osnovna kategorija onto-teo-teleologije, kako se konkretizovala u Sloveniji. Istorija nije Slovenaštvu nadređen, nego podređen pojam. Zato ovoj ideologiji Slovenaštvo nije istorijski moment, ideološka forma, kakva se pojavljuje u istoriji i koju nove ideološke forme ukidaju, već je obrnuto istorija samo deo tog Slovenaštva. Istorija teče unutar Slovenaštva kao horizonta, okvira, granice, teme, samo je njegova realizacija u vulgarnom vremenu, znači u onom koje nastupa pre no što se bude ostvarila konačna Apsolutna budućnost kao osnovna, poslednja Istina koja sve određuje, sve ukida: zaista u transcendentnom realizovano Slovenaštvo. Slovenaštvo kao ideologija znači još više od istorije, mada pri tom nije svesna da je reč o ideologiji, znači o samoprikrivajućem mišljenju i stremljenju, volji i delatnosti kolektivnog subjekta koji se nacionalno integriše (dakle, o elementu i fazi subjektiviteta koji se zbiva u istoriji). Ali upravo u toj nereflektovanoj i samoprikrivenoj ideološkosti je osnovni znak autentične ideološkosti obrađivane ideološke pozicije. Istovremeno, ovaj eshatološki ultraideologizam nehotice, ali plastično, reflektuje upravo karakter slovenačke megastrukture; činjenica, naime, da slovenačka istorija nije sačinjena od više megastrukture, onemogućuje relativisanje te jedne i jedine megastrukture u deo istorije, i prisiljava nas da je gledamo ne samo kao istoriji ravnopravnu, nego čak kao istoriji nadređenu. Ako nema više megastrukture, nema ni prave istorije, jer ova počinje tek onda kad se zameni i sledi više osnovnih odnosa prema svetu. Tek sa takvog empirijskog stanovišta koje omogući istorija, što rađa više megastrukture, možemo da vidimo relativnost, a time i ideološkičnost svesti o sebi i o svetu pojedinačne megastrukture što se krije u Apsolutnu ideju ili apsolutnu vrednost. Mada je u svakoj od ove — četiri — ideologije prisutan element Slovenaštva kao osnovna egzistencijalna kategorija, razlika među njima je gradualna. U prvoj je apsolutno preovlađujući, u drugoj — marksističko lenjinističkoj — je saodređujući. Logos koji ona otkriva u slovenačkoj literaturi i istoriji, s jedne strane je, doduše, isti

kao i Logos celog sveta i svetske literature, a s druge strane, ovaj Logos nalazi unutar slovenačke istorije i literature naročito ugodno prebivalište; mogli bismo reći da kod nekih (imperijalističkih) nacija on vredi sam po sebi, kao njihova spoljna zakonitost, a kod Slovenaca po sebi i za sebe, kao njihova unutrašnja zakonitost. Kod imperijalističkih nacija proletarijat, taj eshatološko mesijanski nosilac — klica — Novog života u Apsolutnoj, mada veoma bliskoj budućnosti, moraće ne samo da eliminiše vladajuće klase unutar svoje nacije, nego i da promeni karakter svoje nacije u celini, onaj konkretno državni, životni, međunarodni itd. oblik nacije koji su mu, doduše, dali vladajuće klase, a koji ipak konkretno istorijski preovlađuje, znači moraće se odreći svoje nacionalnosti kakva je sada i stvoriti novu, Pravu (internacionalističku, solidarnu, moralnu itd.). Sve ovo Slovincima neće biti potrebno; njihove vladajuće klase su slabe, one su uspele da zavladaju samo nad domaćim proletarijatom, a prema vladajućim klasama drugih nacija, znači prema konkretnim oblicima drugih nacija su u podređenom, eksploatisanom, nemoćnom položaju. Tako slovenačka nacija ima prednost pred drugima: kao nacija ona je — to je već Cankarova formulacija — identična s proletarijatom i, dakle, zajedno s radničkom klasom predstavlja sintetičkog, ojačanog mesijansko-eschatološkog nosioca Novog sveta. Logos koji vlada u slovenačkoj literaturi odraz je Logosa koji vlada u slovenačkom društvu i u međunarodnom svetu i koji znači ekskluzivnu, nepomirljivu, do Poslednje pobede vođenu Borbu između prošlog i Budućeg, reakcionarnog i Naprednog, neljudskog i Ljudskog, proletarijata i buržoazije, eksploatora i eksploatisanih, ponižavajućih i poniženih, između Zla i Dobra, nesmisla i Smisla. A tačno to je i ideološka sadržina slovenačke megastrukture, odnosno megastrukture slovenačke literature. Razlika između prve i druge ideologije — za našu analizu, s naše tačke gledišta — nije, dakle, bitna. Samo prividno izgleda da ova druga ideologija shvata istoriju (zbivanje samoprikrivajućeg i samootkrivajućeg bitka koji je subjektivitet) kao nadređenu kategoriju, a proletarijat ili naciju ili još tačnije proleterku naciju (Slovence) kao podređenu kategoriju. Proletarijat (i proleterka nacija sa njim) nije deo istorije u kojoj je nastao i u koju će da pređe, već je istorija ono što upravo nastaje s proletarijatom i što će njime, njegovom Pobedom biti i ukinuto. Istorija će se u ovoj Pobedi proletarijata i proleterke nacije okončati kao istorija, odnosno, kako se često govorilo: kao preistorija, kao neljudska istorija; tek ono što će da usledi biće prava Istorija, a ona će u suštini biti drukčija od dosadašnje, ovoj današnjoj biće transcendentna i imaće sve oznake sakralnog. Tvrdnja ove ideologije da živimo u istoriji kao u nečem što nas sve, Slovence takođe, daleko preva-

zilazi, znači da nas prevazilazi kao pojedinca, kao empirijsku naciju, kao fakticitet, ali nas nikako ne prevazilazi kao elemente klise, kao nosioce Novog, kao delove Proletarijata i Proleterske nacije; oni su samosazrela istorija što se samozavršava. Shodno tome klasna ideologija koja je u Sloveniji istovremeno bila izrazito, skroz-naskroz nacionalna, videla je Logos slovenačke literature upravo u tome što čitavo vreme označavamo kao slovenačku megastrukturu.

U trećoj — hrišćansko socijalno katoličkoj — ideologiji naći ćemo oba već analizovana elementa, mada je drugi — proletarijat — manje naglašen kao aktivistička pozicija u klasnoj borbi, a više kao slika, s jedne strane, patnje, pasivnog podnošenja tuđih nepravdi i krivica, eksploatacije, a s druge strane istrajavanja u dobroti i poštenju, s jedne, spoljne telesne, materijalne, vladalačke nemoći, ali koja je, s druge, istovremeno velika unutrašnja, moralna, duševna, verska moć; no uprkos ovoj — nebitnoj — razlici, slovenački čovek je u suštini proleter, božje dete, teško iskušavan i šiban, koji na svojim slabim plećima nosi izvorni greh čovečanstva kao onaj elemenat koji će se najzad pokazati kao spasonosan. I ovoj ideologiji se dogodilo da je osnovna katolička misao o Spasenju, eshatološko mesijanskoj ili hilijastičkoj misiji Crkve kao Spasiteljice čovečanstva, kao garancije Novog života koji će biti apsolutni transcendens dosadašnjem, našla neobično ugodno mesto unutar slovenačke nacije proletera; naime: imperijalističke nacije, koje su zbog svog imperijalizma, nasilja, vladalaštva u toj svojoj praksi nehrišćanske i antihrišćanske, kao i vladajuće klase (one su isto eksploatorske i tlačiteljske, dakle nehrišćanske i antihrišćanske), neuporedivo manje su prikladne za Spasenje, za nosioca Spasonosne ideje, za jagnje božje koje oduzima grehe sveta, za krvnu žrtvu preko koje će svetu da zasija Milost u dolasku zasluženog Novog života. Slovenačka nacija proleter, koja je istovremeno duboko katolički verna, za ovakvu ulogu je kao poručena. (I ova ideologija takođe izvire iz Ivana Cankara.) Nije se, dakle, čuditi što je ova ideologija videla u slovenačkoj literaturi istu zakonitost kao i one ranije, onu koju već sve vreme zovemo slovenačka megastruktura.

Ostaje nam još poslednja, umetnička (ona koja se bavi umetnošću — prim. prev.) ideologija. U najčistijem obliku ona, doduše, ne priznaje crkveno verski elemenat, ni eksplicitni klasno proleterski, ipak verski joj ne smeta ukoliko ne zadire u autonomnost umetnosti, a klasni čak, u implicitnom obliku, na izvestan način dopušta; preko njega prihvata najzad i versko hrišćanski, naime, ona njegova — za nas bitna — načela koja govore o unutrašnjem Smislu istorije, nacije, ljudi, čovečanstva, kao i same Prirode, Smislu koji je u svima ovima duboko usađen i koji se ukazuje kroz stalni Razvoj, Napre-

dak prirodno-ljudskog i moralnog ka najrazvijenijim formama. Zajednica vernika i zajednica proletera ukazuje se ovde kao zajednica razumnih, mudrih, iskusnih, zrelih i čvrstih koji su tipična slovenačka zajednica: pobjeda nad mračnim silama prošlosti, nemoći, nesređenosti, sumnje, raspada i praznine. Glavna veza ove ideologije je, naravno, veza sa slovenaštvom — ali i sa njim na poseban način: ne kao eksplicitna ideologija (ona ostaje umetnička), nego posredno. Za slovenačku naciju koja je prvo bila Ideja a tek zatim stvarnost, duhovno, specijalno kulturno-literarno područje, uvek je na izvestan način bilo najznačajnije, jer je upravo ono uspostavljalo, kreiralo, obnavljalo, održavalo tu Ideju — Ideju moralnog, trpećeg, eshatološkog Slovenaštva. Biti umetnik, baviti se umetnošću, značilo je tako reći najpotrebniji a i najuzvišeniji — stvarno privilegovan — posao u Sloveniji, i kulturološko literarni sloj isto tako je bio elita nacije kao i sveštenički ili politički. Zato postavljanje Umetnosti na pijedestal Bitka sveta, njegovog najvišeg izraza, vrhunca čovečanstva i sl. u Sloveniji nikad nije moglo da znači samo to što ove odredbe izražavaju, nego je uvek bilo eo ipso istovremeno već i ideologija hiliјastičkog slovenaštva. A to znači da je i ovoj ideologiji koja je, naravno, u brojnim slučajevima nastupala manje čisto, više povezana sa svojom nacionalnom ili verskom posestrimom, slovenačka megastruktura bila najzad, mada u naizgled još tako destilisanom i prikrivenom obliku, osnovna estetska Norma, znači na njen način shvaćeni Logos slovenačke literature.

Jasno je da sve četiri ideologije nisu u svemu što se događalo i egzistiralo u Sloveniji videle apsolutni Pozitivitet. Svaka od njih imala je i svoju antivrednost, svoj negativni kriterijum. Ovo je posebno poјmljivo iz prirode slovenačke megastrukture koja veli da čoveka, doduše, čeka Spasenje, Pobjeda, Uspeh, ali će ta Pobjeda ipak biti izvojevana tek u poslednjoj i najbitnijoj Borbi sa Zlom koje vlada nad nama u našoj prošloј sadašnjosti, u našem empirijskom životu. Dobro je osnovna negacija Zla, Dobro je moguće tek kao Pobjeda nad Zlom, kao ona apsolutnost koja će u temelju da ukine i ukloni ovo što smo sada; a sada smo u posedu Zla; samo Klica je ona koja nas vuče iz zagrljaja tog Zla, koja nam daje Nadu i Veru, Znanje o Neizbežnosti dolaska Novog života, strpljivost, istrajnost, čvrstinu, borbenost, strast, ljubav, ali ipak je — to treba priznati — samo enklava usred Zla, samo oaza usred empirije, koja je neprijatna, mučna, anti-ljudska, banalna, bezverna, materijalistička, tuđinska. Istina je, doduše, da to Zlo dolazi spolja, ne od Čoveka, ne od Slovenca kao Slovenca (znači kao od pripadnika izabrane nacije kojoj je već unapred obećano Veličanje), ne od Slovenca kao proletera, on je — kao Proleter — imun od Zla, ne od Slovenca kao vernika, on — kao član hriš-

ćanske, na ljubavi i Hristu zasnovane zajednice — isto tako ne izvire iz Zla, nego iz Dobrog; ni ono što je u umetnosti rdavo, neumetničko, ne dolazi od Umetnosti kao takve (od njene Norme, njene Suštine, od nje kao Istine-Ideje), nego spolja, od čovekove-pišćeve ljudske površnosti, moralne nesređenosti, nečvrstine, nenadarenosti, neosećajnosti, znači od nečeg što, doduše, postoji u svetu, ali kao njegov negativni pol; a šta je to drugo — kad na to gledamo u slovenačkom kontekstu, a drukčije uopšte ne možemo gledati — do unekoliko manje patetično izraženo Zlo? Logos slovenačke nacije, slovenačke istorije i slovenačke umetnosti (literature) u osnovi je, dakle, Borba, Sukob između Dobrog i Zlog, Slovenaštva i tuđinstva (drugih — imperijalističkih — nacija), Domovine i tuđine, između slovenački autentičnog i izdajničkog, slovenački proleterskog i buržoaskog, slovenački internacionalističkog (živele sve nacije) i kosmopolitski odnarođujućeg, stvarno katolički hrišćanskog i bezverno materijalizovanog, između oduhovljenog i isključivo telesnog, umetničkog, to jest ljudski vrednog i neumetničkog, to jest ljudski nevrednog. Iz ovog osnovnog ideološko-makrostrukturnog shvatanja veoma lako je onda izvesti konkretizaciju na području literature. Za prvu ideologiju literarno-umetnički dobro je ono što je slovenačko (tako su mislili Bleiweis i Levstik, mada je svaki od njih to što je slovenačko shvatao unekoliko drukčije), a literarno-umetnički rdavo ono što je neslovenačko, tuđe. U ovoj tački je stanovište ove ideologije veoma srodno stanovištu katoličke hrišćansko-socijalne, samo što je ona povezivala slovenaštvo sa hrišćanstvom, te tako prvom kriterijumu: literarno dobro je ono što je u skladu sa hrišćanskim duhom, Lepim, Dobrim i Istinskim, literarno rdavo ono što je tuđe tom duhu, dodala još i drugi, onaj koji smo upravo pomenuli kao kriterijum nacionalno-nacionalističke ideologije. Sintetičko povezivanje oba kriterijuma je razumljivo: slovenačko je ono što je hrišćansko i ako je literarno dobro jedino to što je u skladu s osnovnim hrišćanskim načelima, ni u kom slučaju ne može biti literarno dobro ono što je u neskladu sa slovenaštvom, u sve četiri ideologije shvaćenim kao antituđinstvo. Setimo se samo kako lepo je slovenački i moralno-hrišćanski kriterijum povezivao Josip Stritar u svom napadu na naturalizam, to jest na slovenački realistički realizam, kako je oboje spajao Ivan Pregelj, a i oba, na neki način tako »modernistička« i kosmopolitska katolička umetnička ideologa, kakvi su bili Izidor Cankar i France Stele. Apsolutni raskol između Dobrog i Zlog koji se svima njima ukazivao kao suprotnost između uspelog i neuspelog, imao je kako za liberalističko-nacionalne, tako i za katoličko-nacionalne ideologe karakter sukoba između zdravog (to jest moralnog) i nezdravog, dekadentnog (to jest nemoralnog). Upravo tu se obe ideologije u dlaku

podudaraju s marksističko-lenjinističkom i umetnički autonomističkom (i ta tačka podudaranja je centralna tačka njihovog pristupa literaturi, odnosno egzistencijalno-strukturalno značenjskog osnova na kojem se ti njihovi pristupi baziraju). Za klasno-proletersku umetnički dobro, istinito i lepo je samo ono što je zdravo, znači slovenačko i proletersko, što veruje u Novi život, što se uzda, ima poverenja u Čoveka; skeptičan, ciničan, nezainteresovan odnos prema eshatološkim Vrednostima slovenačke ideološki shvaćene megastrukture, već unapred znači za nju neuspelu, slabu, neprirodnu, neistinitu, gadnu, odvratnu, neprijateljsku literaturu: neumetnost. (Primeri za ovo stanovište ima mnogo: od proletkultovskog odbacivanja čitave buržoaske umetnosti, odbacivanja koje u Sloveniji nije moglo da se učvrsti, jer je proletkult već unapred morao da bude samo nacionalkult, pošto je proletarijat bio sama nacija, pa preko Brnčičevog odbacivanja ekspresionizma kao bekstva iz istinskog života u fiktivne vrednosti spirituelne introvertnosti ljudske duše, do Ziherlovog odbacivanja sveg modernog kao dekadentnog, egzistencijalističkog, antimarksističkog, znači neistinitog, lažnog, neprijateljskog, zlog, dakle do shvatanja koje je i u literaturi htelo da izvede već poznatu dijamatovsku podelu istorije na borbu između naprednog, znači istinskog — materijalističkog — i reakcionarnog, znači lažnog — idealističkog — i da je tu, u literaturi, vidi kao borbu između lažne, idealističke romantike koja beži od života i ne veruje u čoveka i realizma koji u sebi nosi svoju eshatološku perspektivu. A u čemu je, najposle, kriterijum umetničke ideologije drukčiji od upravo analizovanog, sem što je — razumljivo — prefinjeniji, dat u manje ekstremno grubom i političko utilitarnom obliku? I po ubeđenju ove ideologije umetnički slabo je ono što je dekadentno, moralno upitno, s humanističkog stanovišta besmisleno, što je stilski i egzistencijalno različito od Norme koja vlada u slovenačkoj megastrukturi (i kroz čije naočare ova ideologija gleda na celokupnu svetsku umetnost); pri tom moramo, naravno, voditi računa o tome da je naša tema analiza osnova ovih ideoloških odnosa prema slovenačkoj literaturi, a ne svih ostalih kriterijuma koji se javljaju u tim odnosima i koji, recimo, čine umetničku ideologiju naizgled silno vanideološkom, specifično umetničkom; da pomenem samo kriterijume ubedljivosti, prirodnosti, nadarenosti itd. Jasno je da svaka od pomenutih ideologija ima svoj specificitet, a ti specificiteti su u mnogo čemu nesaglasni među sobom, čak jako suprotni i isključujući. Ta — već više empirijska, više izvedena — strana sve četiri ideologije ovog puta nas ne interesuje. Hteli smo samo da otkrijemo njihovu osnovu, ono što nazivamo slovenačkom megastruktururom i što predstavlja ideološke naočare kroz koje je tradicionalna slovenačka misao vi-

zirala svet i sebe, svetsku i domaću literaturu. U početku smo ustvrdili da je ta misao ideološka, a to zato jer se nalazi unutar horizonta jedne megastrukture, unutar — sada smo je sadržajno tačnije opredelili — značenjske strukture koja fiksira Borbu između Dobra i Zla, hilijastičku veru u Novo, sintezu između nacionalnog, proleterskog, verskog, moralnog i ljudski-humanističkog kao jedino moguću, jedino egzistentnu i jedino istinsku Istinu. Ona ne uzima u obzir da su izvan te Istine kao jedne od ideoloških oblika svetske istorije, kao jedne od samoprikrivajućih se svesti subjektiviteta što se zbiva, moguće, egzistentne i istinite i druge. Tek pogled koji to vidi, koji to može da vidi, ima mogućnosti da se izvuče iz zagrljaja ideološkosti. A taj pogled će postati moguć, kao što smo takođe pomenuli već u početku našeg razmišljanja, tek u trenutku kad se ova, jedna jedina i u nacionalnu, znači Istinsku preinterpretirana megastruktura unutarne počne da lomi, kad se približi svom kraju, kad već nastaju obrisi nove, kad se, dakle, istorija iz sakralne realizacije jednog metafizičkog ili religioznog principa relativise u nešto sasvim drugo i neuporedivo fundamentalnije. Istovremeno tvrdimo da je u Sloveniji, u poslednjih petnaest godina, ovaj proces već počeo i da se, dakle, nalazimo u prelaznom periodu, kad mi Slovenci postajemo od ranije ideološke istorijska nacija; što konkretno znači da nam je već danas moguće saznanje megastrukture kao našeg tradicionalnog horizonta, saznanje njenih granica (koje možemo da uočimo spolja, s druge strane, sprema i tek tada nam se ukažu kao granice, dok to ranije, kad smo se nalazili unutar njih, nismo mogli da vidimo). Tada se naše razmišljanje bavilo isključivo ideologijama koje su vizirale, interpretirale, valorizovale literaturu spolja, ne iz nje same, već iz svojih stanovišta i pretpostavki, mada u svojim osnovama korespondišu ne samo među sobom, nego i sa samom tom literaturom, naime s njenom megastrukturom kao njenom sopstvenom — literarnom — (ali egzistencijalno zasnovanom) ideologijom. Naš dalji zadatak sastoji se, pre svega, u tome da izvedemo megastrukturu iz same literature, a zatim pokažemo gde i kad je počela da se sama u sebi lomi, gde su prelazi ka novoj megastrukтури, kakvi su ti prelazi i šta znače.

(Preveo sa slovenačkog DEJAN POZNANOVIĆ)